DYVELÅSEN 2

TAK 1655 Bygherrerapport om en arkæologisk udgravning forud for byggemodning i Egedal kommune (lokalplan 36 for boligbebyggelse ved Dyvelåsen)

Af Lotte Reedtz Sparrevohn, arkæolog, Kroppedal Museum

KROPPEDAL MUSEUM

www.kroppedal • tlf.: 43 30 30 00

Baggrund

I forbindelse med byggemodning til ny boligbebyggelse ved parcelhusområderne Dyvelåsen, Søagerbakken og Råbroparken øst for Smørumovre foretog Kroppedal Museum en arkæologisk udgravning.

Det ca. 17 ha store område afgrænsedes mod øst af moderne parcelhusbyggeri ved Råbroparken/Søager. Mod syd af parcelhusområdet Dyvelåsen og landevejen Skebjergvej. Mod nord af landevejen Kirkevangen, og mod vest af den nye Tværvej. Arealet var på tidspunktet for undersøgelsen opdyrket.

Udgravningerne af Dyvelåsen 2 fandt sted i 2015 og 2016 og blev foretaget af Kroppedal Museum.
Udgravningerne fik journalnummeret TAK 1655 og blev navngivet Dyvelåsen 2 efter bebyggelsen med samme navn. En tidligere udgravning af et kloaktracé i området kaldes "Dyvelåsen", og det var dermed den anden undersøgelse med dette navn.

Resultater

Udgravningerne bragte væsentlige fortidsminder fra flere perioder af oldtiden for dagen: Der blev fundet en urnegrav fra bronzealder. Flere såkaldte affaldsgruber med indhold af keramik fra yngre bronzealder og ældre jernalder. 9 huskonstruktioner, heraf én fra ældre bronzealder, to muligvis fra bronzealder, en fra førromersk jernalder, og fem fra romersk jernalder. En formodet jordfæstegrav, samt gruber med bautasten fra den kendte vikingegravplads Rytterkær.
De ældste spor er fra tiden omkring år 1400 f. Kr., mens de yngste er ca. 1000 år gamle.

Udgravningen er i gang

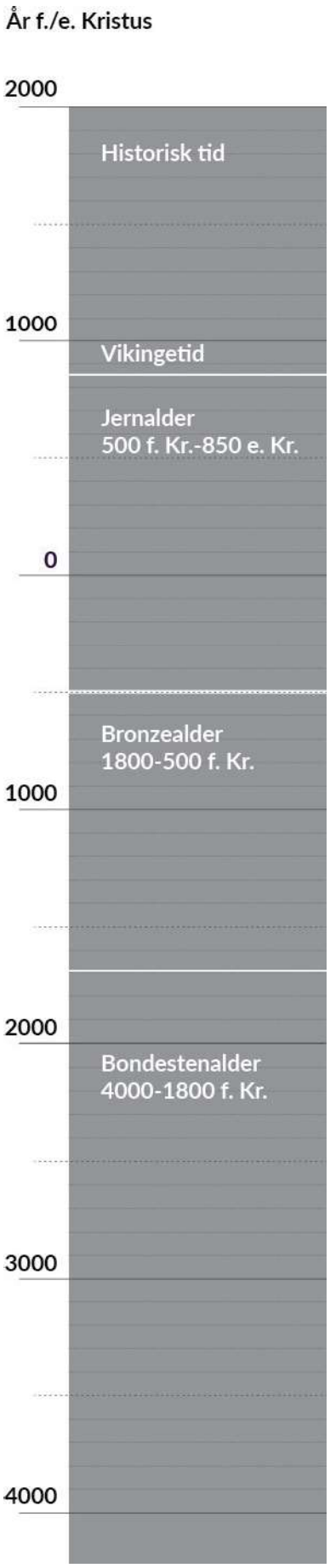

Resultater fra udgravning

- Stenhugning fra nyere tid
- En jordfæstegrav og bautasten fra vikingetid
- Fem huse fra romersk jernalder
- Et hus og gruber med keramik fra førromersk jernalder
- Urnegrav og gruber med keramik fra yngre bronzealder
- To huse formentlig fra bronzealder
- Et hus fra ældre bronzealder

Opmåling af udgravningen på et ortofoto fra 2015

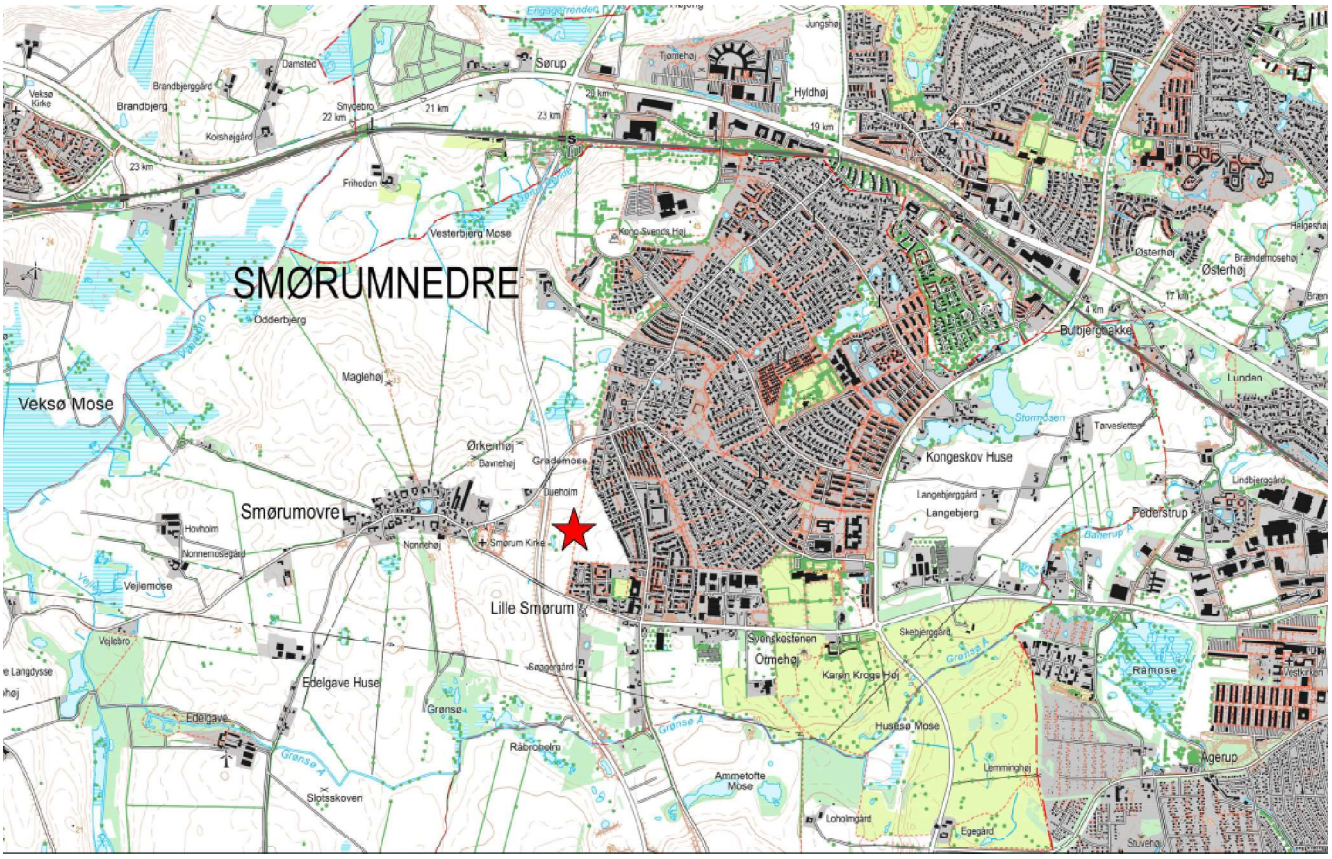

Udgravningen er markeret med en stjerne

Udgravning og fredning

Ved en almindelig arkæologisk udgravning er formålet at dokumentere fortidsminderne så omhyggeligt som overhovedet muligt, og i den proces ødelægger arkæologerne faktisk det de udgraver. Man kan kalde det en "kontrolleret" ødelæggelse, sat i værk for at undgå at fortidsminderne bliver ødelagt ved et uheld under et anlægsarbejde uden forudgående registrering. I særlige tilfælde laves der aftaler om at bevare fortidsminderne på stedet, altså at frede dem. På fredede fortidsminder, som f.eks. de synlige gravhøje må der hverken bygges, eller foretages arkæologiske udgravninger.

Egedal kommune inddrog museet i planerne for området længe før byggeriet skulle igangsættes, så arkæologerne havde god tid til at afslutte udgravningerne. Alle fortidsminderne blev udgravet, og som noget ret unikt blev der truffet afgørelse om at frede fire bautasten fra en vikingetids gravplads. Fredningen betinges af, at stenene bliver stående på oprindelig placering.

Bautastenene rejst

Udgravningsresultater – uddybet

Smørumovreområdet er kendt for sin rige kulturhistorie, der omfatter spektakulære og unikke fund fra især bronzealder og vikingetid.

En lille bolig i ældre bronzealder

På det største af udgravningsfelterne fremkom sporene efter et lille hus, der havde en anden orientering end de øvrige huse, og også adskilte sig ved at være let trapezformet (hus 4). Huset bestod blot af tre sæt tagbærende stolper, og der var ingen spor af vægkonstruktionen eller af nogle døre. Stolpehullerne hvori tagstolperne engang stod var ret markante, og med kraftig stenskoning, og det tyder på, at det har været et lille beboelseshus, trods sin klejne størrelse. Mellem stolperne var der kun godt 5 meter, og da vi ikke kunne se spor af væggen og gavlen kan vi ikke sige nøjagtig hvor stort huset har været, men formentlig har det ikke været meget længere end 7-8 meter og 5 meter bredt.

Kulstof 14-dateringer har afsløret at huset er fra den ældre bronzealder, tiden omkring 1400-1300 f. Kr.

Det lille hus 4 fra ældre bronzealder

Bronzealder i Smørumområdet

Jævngammelt med det lille hus fra Dyvelåsen 2 er en meget rig begravelse i gravhøjen Maglehøj, som ligger ca. 1 km nordvest for udgravningen. Dér blev en høvding begravet med et rigt udstyr af bronze- og guldsager omkring år 1400 f. Kr. Fra samme tid stammer også den store, helt unikke ofring af 163 bronzeredskaber, flest pålstave og spydspidser i en mose nord for Maglehøj. En informationstavle placeret ved Maglehøj fortæller mere om disse fund.

Knap 1,5 km nord for Dyvelåsen 2, ved Kong Svends Høj, er der gjort spektakulære fund fra yngre bronzealder. Her er fundet rækker og felter af kogestensgruber, der kan have dannet ramme om rituelle handlinger og store forsamlinger af mennesker. Kogestensgruber er betegnelsen for nedgravede bålsteder, hvor man kunne lave mad. Undertiden findes områder med mange, tætliggende kogestensgruber, og lange rækker af dem, og i de tilfælde kan de også have udgjort en form for grænse, og ikke mindst have været et imponerende syn, hvis de blev antændt samtidig. Rester af støbeforme ved Kong Svends Høj vidner om støbning af redskaber og smykker: En aktivitet der har været forbundet med særlige ceremonier og involveret en særskilt gruppe af mennesker.

Kong Svends Høj

Ved Kong Svends Høj er opstillet en informationstavle, og på det nærliggende Panoptikon kan man ved selvsyn få et indtryk af den rige egn i oldtiden.

Maglehøj i sneklædt landskab

Intensiveret bosættelse – yngre bronzealder/førromersk jernalder

Ved Dyvelåsen 2 skete der tilsyneladende en intensiveret bosættelse i løbet af yngre bronzealder og i begyndelsen af ældre jernalder. Der var bl.a. flere gruber med fund, typisk bålrester med ituslåede lerkar. Gruberne opstod fordi man gravede ler til lerklining af husene, og derefter brugte man hullerne til affald.

I én af disse gruber fandtes rester af en helt særlig brugsgenstand, og der var hele tre af dem. Der er tale om tre terningformede lerblokke, der er blevet ornamenteret med forskellige mønstre. Den mest gennemgående ornamentik er dobbelte linier langs kanterne og i et diagonalt kryds henover en flade. Bundfladen er ikke ornamenteret. På den ene blok er ornamentikken på én side udført noget lemfældigt, og man får det indtryk at det kan være gjort af en, der skulle øve sig: Måske et barn?

Det er for øvrigt en typisk ornamentik, kendt fra lerblokke fra andre arkæologiske lokaliteter, og de vidner dermed om den kontakt og udveksling der fandt sted mellem menneskene på de forskellige bopladser. Lerblokkene har haft en anvendelse nær ildstedet, men deres præcise funktion, og ornamentikkens betydning kendes ikke.

Lerblokke før konservering

Lerblokke efter konservering

Urnegraven i konserveringsværkstedet. Øverst set dækstenen

En urnegrav

I yngre bronzealder blev mindst ét menneske begravet ved Dyvelåsen. Den døde blev brændt på bålet, og de hvidbrændte knogler blev samlet op, renset for trækul, og lagt i et lerkar. Efterfølgende blev urnen tildækket med en sten, og gravet et stykke ned i jorden. Her stod den i mere end 2.500 år før arkæologerne gravede den frem igen. Det var desværre ikke muligt ud fra knoglematerialet at sige andet end, at der er tale om en yngre voksen person.

Urnebunddelen. Det øverste af urnen er blevet ødelagt af ploven.

Romertidsgårde

Der blev fundet spor af to, store velbyggede langhuse fra romersk jernalder nær hinanden. Formentlig er der tale om to faser af én gård. Det ene hus har været ca. 25 meter langt og 6 meter bredt og har dermed haft et grundareal på omtrent 150 m2 (hus 6). I huset blev fundet et lerkar, men desværre havde ploven eller gravemaskinen taget det øverste af karret, så kun bunddelen stod tilbage, og der var intet spor af evt. indhold i karret. Øst for huset fandtes i en lille grube dele af et andet lerkar.
Brændt ler og trækul fra stolpehullerne tyder på, at huset kan være en brandtomt.
Det andet store langhus har været omtrent samme størrelse. Også det hus havde seks sæt af tagbærende stolper, altså 12 i alt, og i modsætning til det første hus, var der bevaret dele af væglinierne. Væggen har bestået af jordgravede stolper, hvor mellemrummene blev udfyldt med grenflet, og det hele lerklinet.
Væglinien fremstår svagt buet, og afslører at huset må have haft et let krummet forløb. Indvendige spor af stolper tyder på skillevægge i huset, der har været opdelt i mindst tre – og sandsynligvis flere – separate rum. Et ret stort indhold af trækul, brændte lerklumper og keramikfragmenter tyder på at også dette hus er en brandtomt.
Det er ikke sikkert, at husene er brændt som følge af en voldsom hændelse. Ofte var det med fuldt overlæg, at man afbrændte nedslidte og værdiløse huse.
I umiddelbar nærhed af hus 6 lå yderligere to mindre bygninger. Det ene var et mindre langhus, mens det andet har bestået af 12 stolper, ret tæt nedgravet i 3x4 rækker. Det tolkes som sporene efter et forrådshus med hævet gulv. Selvom det ikke kan afgøres med sikkerhed, er der sandsynlighed for, at husene har ligget der samtidig, og dermed har været at sammenligne med en trelænget gård, med åben vestende.

To gårde fra romersk jernalder (hus 5 og hus 6). Gården hus 6 har formentlig også bestået af to mindre huse og et hegn.

Vikingegravpladsen

Helt op til lokalplangrænsen, hvor husene i Råbroparken og Søagerbakken nu ligger blev der i årene 1989-91 udgravet en stor gravplads fra yngre germansk jernalder og vikingetid med mere end 120 brand- og jordfæstegrave. Blandt gravene var en fornem våbengrav, hvor den gravlagte havde fået følgeskab af en hest og en hund. En anden spektakulær grav blev anlagt i en vognfading. Gravpladsen kaldes Rytterkær og antoges for at være fuldstændigt undersøgt.

Ved undersøgelsen af Dyvelåsen 2 blev den gamle udgravningsgrænse for gravpladsen eftersøgt, og i området lige vest for denne fremkom flere spændende spor, og det blev derfor besluttet at udgrave et område på ca. 1000 m2 langs den kendte afgrænsning af gravpladsen. Få meter fra den gamle udgravningsgrænse dukkede en grav frem, der indeholdt nogle få hvidbrændte knoglestumper og et par ubestemmelige jerngenstande, måske resterne af et bæltespænde. Helt uventet blev der ved siden af graven afdækket en stor nedgravet bautasten og kort derfra tre nedgravede bautasten mere. Yderligere rester af fire bautasten dukkede frem i form af nedgravninger med efterladte stenskærver, fra stenhuggerens arbejde med at kløve og forme stenene til bygningssten.

En af de tilbageværende sten er forsynet med en lang kløverille, der sammen med stenskærverne, vidner om, at stenene blev udsat for stenkløvning, måske i slutningen af 1700-tallet, hvor der var meget byggeri og brug for sten. Om stenene på det tidspunkt allerede var gravet ned for ikke at forstyrre pløjning, eller om de måske stadig var synlige, er uvist. Lokale marknavne, som Gryderne Ås, Gryde Stykker og Små Gryde af gammeldansk gryti med betydningen "samling af sten", viser at der tidligere har været markeringer på bakken i form af oprejste sten.

Udgravning af en lille grav fra vikingetid ved siden af en nedgravet bautasten

Bautasten kendes andre steder fra, især fra Bornholm, men også et lille antal fra Midt- og Vestsjælland. Der er tale om oprejste indskriftløse sten, der har tjent som gravmarkeringer eller som mindesmærke over personer og eventuelt uden tilknytning til grave. Der er som regel tale om nøje udvalgte, aflange og eventuelt tilspidsende kampesten – her op til knapt 2 m lange. Bautasten er forløbere for runesten. I den sene kilde Ynglinge Saga, som er nedskrevet ca. år 1230 af islændingen Snorre Sturlasson, anføres i kap. 8, at det er Odin selv, der har givet anvisning på, at de døde skal brændes og asken graves ned eller kastes i havet. Til minde om stormænd skal opkastes en høj, og efter dem der var det værd, skal man rejse bautastene. (Kilde: Jens Henrik Jønsson. Se forslag til læsning).
De genfundne bautasten har oprindelig været opstillet på en række, nogle parvis langs vestsiden af gravpladsen. Netop vestsiden af gravpladsen befinder sig ovenfor en naturlig sænkning i terrænet, og stenene må have udgjort et markant landemærke for stedet.

En nedgravning med stenskærver fra en ophugget bautasten

Vikingetid i Smørumområdet

Ved Kong Svends Høj er der udgravet et stort værkstedsområde med 14 grubehuse. Grubehuse er halvt nedgravede små værkstedshytter. I husene var der fine fund, som en lille bronzehest, smykkedele og en grebsknap fra et vikingesværd. Fund af mange tenvægte viser, at man foruden at arbejde med metal, også spandt garn i grubehusene. Formentlig handlede man også der. Landsbyen Smørumovre er beliggende midt på et ca. 5 km2 stort plateau, der er identisk med ejerlavet Smørumovre By, Smørum. Landsbyen rækker tilbage i 900 og 1000-årene, og det forhold at landsbyen har givet navn til Smørum herred må betyde, at der har været tale om en stor og betydningsfuld landsby på overgangen mellem vikingetid og middelalder.

Udgravningerne ved Dyvelåsen har givet os et glimt af den fortid, der ligger bag Smørumegnens kendetegn den dag i dag.

Åben udgravning den 19. april 2016. Området med bautastenene vises frem.

Udgravningsfakta

Udgravningen fandt sted i to omgange. Først foretoges en prøvegravning, hvor der med en gravemaskine trækkes lange søgegrøfter systematisk over arealet. På den måde kan evt. fortidsminder afgrænses. Ved Dyvelåsen 2 udpegede arkæologerne på baggrund af forundersøgelsen fire områder med væsentlige fortidsminder til egentlig udgravning. Undersøgelserne fandt sted mellem den 26. oktober og den 20. november 2015, og igen mellem den 2. marts og den 7. juni 2016. I udgravningerne deltog ansvarlig arkæolog Lotte Reedtz Sparrevohn, arkæolog Linda Boye, arkæolog Susan Pallesen, arkæolog Jonas Sigurdsson, museumstekniker Kenneth Paulmann og museumstekniker Jan Poulsen fra Kroppedal Museum, samt arkæologistuderende Rasmus Ole Mathiesen fra Københavns Universitet. Gravemaskinen, med 2 meter bred rabatskovl, blev kørt af entreprenør Arne Madsen, eget firma og Ole Nielsen fra samme firma.
Gravegruppen fra Vestegnens Amatørarkæologiske Forening Tværpilen deltog i udgravningen. Detektorgruppen fra samme forening, Lars Nissen, samt lokale detektorbrugere afsøgte arealet med metaldetektorer.
Amatørarkæolog Bo Kildeager ledte efter bearbejdet flint i pløjejorden.
Alle foto: Kroppedal Museum.
Museet holdt sammen med bygherre et velbesøgt åbent hus arrangement den 19. april. Udgravningen var genstand for omtale på sn.dk den 14. april 2016, og for en artikel i Frederiksborg Amts Avis den 23. april 2016.

Den øverste del af et lerkar fra en grube

Forslag til videre læsning

Jens Henrik Jønsson ”Fund af bautasten i Smørum. Gravpladsen fra vikingetid ved Rytterkær bliver synlig”.
Årsskrift Ledøje-Smørum Historisk Forening og Arkiv 2017.

Jens Henrik Jønsson: ”Rytterkærprojektet 1989-90”. Årsskrift Ledøje-Smørum Historisk Forening og Arkiv 1991, s.31-36.

Jens Henrik Jønsson: ”Gravpladsen ved Rytterkær i Smørum”. I Vor skjulte kulturarv. Arkæologien under overfladen. Festskrift til Dronning Margrethe II. Red.: S. Hvass og Det Arkæologiske Nævn. Udgivet af Det Kongelige Nordiske Oldskriftselskab og Jysk Arkæologisk Selskab, 2000, s. 126-27.

Jens Henrik Jønsson. ”Gravpladsen Rytterkær med en sjællandsk vognfadingsgrav”. I: Vikingetid i Danmark. Red.: Henriette Lyngstrøm og Lone G. Thomsen. 2013, s. 43-46.

Jens Henrik Jønsson 2002. Kulturhistorisk oversigt. Middelalder 1050-1536. Københavns Amt, s. 161-171.

Bente Jønsson og Jens Henrik Jønsson: ”Kongens Økse”. Om en helt særlig økse fra det store Smørumovredepot fra ældre bronzealder. Skalk nr. 6, 2006.